

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

©2021 НАЗАРЕНКО Я. Я., ЖУЛИН О. В., ТЕСЛЮК Н. П., ВЕРБИЦЬКА А. І.

УДК 331.25
JEL: E44; G23; J32

Назаренко Я. Я., Жулин О. В., Теслюк Н. П., Вербицька А. І. Недержавні пенсійні фонди в Україні: проблеми та перспективи розвитку

У статті проаналізовано та оцінено сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. Розглянуто питання впровадження реформи пенсійної системи, оскільки пенсійне забезпечення є важливою складовою соціально-економічної стратегії країни. Пенсійне забезпечення повинне функціонувати за принципами соціальної справедливості та страховими принципами, а саме: всі громадяни України мають право на пенсійне забезпечення, включаючи умову, що ті громадяни, які сплачують більший розмір внесків або мають більший стаж роботи за інших, мають повне право й повинні отримувати більш високу пенсію. Основною метою запровадження системи третього рівня є отримання її учасниками додаткових пенсійних виплат до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, перевагою якої є забезпечення високого рівня дохідності пенсійних активів порівняно з рівнем інфляції та залучення інвестиційних ресурсів, що необхідні для модернізації вітчизняної економіки, на довгостроковій основі. Нині в Україні працюють лише перший і третій рівні системи пенсійного забезпечення. Проте третій рівень вітчизняної системи пенсійного забезпечення працює недостатньо ефективно. Авторами визначено проблеми впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні (другий рівень) та причини неефективності нині діючої системи недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень). З метою розвитку надійної та ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення запропоновано здійснити ряд заходів, що сприятимуть економічному зростанню та ефективному функціонуванню недержавних пенсійних фондів у нашій державі.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійна реформа, фінансове забезпечення, накопичувальна система пенсійного забезпечення, система недержавного пенсійного забезпечення, ринок фінансових послуг.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-213-218>

Рис.: 2. Бібл.: 8.

Назаренко Ярослава Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний транспортний університет (вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, Київ, 01010, Україна)

E-mail: serrena@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2343-6988>

Жулин Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний транспортний університет (вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, Київ, 01010, Україна)

E-mail: olga1715@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7247-3697>

Теслюк Наталія Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний транспортний університет (вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, Київ, 01010, Україна)

E-mail: natalitesluk@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0338-9088>

Вербицька Аліна Ігорівна – магістрантка, кафедра фінансів, обліку і аудиту, Національний транспортний університет (вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, Київ, 01010, Україна)

E-mail: alverbic99@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3489-1377>

UDC 331.25
JEL: E44; G23; J32

Nazarenko I. I., Zhulyn O. V., Tesliuk N. P., Verbytska A. I. Private Pension Funds in Ukraine: The Problems and Prospects for Development

The article analyzes and evaluates the current state, problems and prospects for the development of the non-State pension funds in Ukraine. The issue of introduction of the pension system reform is considered, since pension provision is an important component of the socio-economic strategy of the country. The pension provision should function according to the principles of social justice and insurance principles, namely: all citizens of Ukraine are entitled to pensions, including the condition that those citizens who pay a larger amount of contributions or have more work experience than others have full right to and should receive a higher pension. The main purpose of the third level system is receiving additional pension payments to the mandatory State pension insurance by its participants, the advantage of which is to ensure a high level of return on pension assets compared to the level of inflation and attract investment resources necessary for the modernization of the domestic economy on a long-term basis. Currently, only the first and third levels of the pension system are operating in Ukraine. However, the third level of the domestic pension system still does not work with proper efficiency. The authors identify the problems of introduction of the accumulation system of pension provision in Ukraine (level 2) and the reasons for the inefficiency of the current system of the non-State pension provision (level 3). In order to develop a reliable and efficient system of the non-State pension provision, it is proposed to implement a number of measures that will contribute to economic growth and the effective functioning of the non-State pension funds in our country.

Keywords: non-State pension funds, pension reform, financial provision, accumulation system of pension provision, non-State pension provision system, financial services market.

Fig.: 2. Bibl.: 8.

Nazarenko Iaroslava I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Auditing, National Transport University (1 Omelianovycha-Pavlenka Str., Kyiv, 01010, Ukraine)

E-mail: serrena@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2343-6988>

Zhulyn Olha V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Auditing, National Transport University (1 Omelianovycha-Pavlenka Str., Kyiv, 01010, Ukraine)

E-mail: olga1715@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7247-3697>

Tesliuk Nataliia P. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Auditing, National Transport University (1 Omelianovycha-Pavlenka Str., Kyiv, 01010, Ukraine)

E-mail: natalitesluk@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0338-9088>

Verbytska Alina I. – Graduate Student, Department of Finance, Accounting and Auditing, National Transport University (1 Omelianovycha-Pavlenka Str., Kyiv, 01010, Ukraine)

E-mail: alverbic99@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3489-1377>

Сьогодні в Україні система пенсійного забезпечення знаходиться в стадії трансформації. Пенсійне забезпечення – це важлива складова частина соціально-економічної стратегії країни, тому саме його вдосконалення є неодмінною умовою щодо створення дієвої системи соціального захисту громадян України. Пенсійне забезпечення повинне функціонувати за принципами соціальної справедливості та страховими принципами, а саме: всі громадяни України мають право на пенсійне забезпечення, включаючи умову, що ті громадяни, які сплачують більший розмір внесків або мають більший стаж роботи за інших, мають повне право та повинні отримувати більш високу пенсію. Проте діюча пенсійна система в період переходу до ринкової економіки виявила неспроможність забезпечити достатні виплати пенсіонерам, використовуючи однорівневу модель державного пенсійного страхування. Тому одним із найбільш важливих завдань, яке необхідно вирішити в соціальній сфері країни, є побудова пенсійної системи, яка відповідає вимогам ринкової економіки, а саме: через запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення, основу якої становлять недержавні пенсійні фонди.

Теоретичні питання дослідження пенсійного забезпечення розглядаються в роботах таких учених-економістів: С. Науменкова, С. Міщенко [4], І. Панченко [5], І. Фисун, І. Смішко [6], Г. Терещенко, Т. Мусатова [8] та інших.

Також було досліджено досвід зарубіжних дослідників: С. Едвардс, Д. Корсетті, Дж. Стадманн і Ф. Стіварт, які вивчали діяльність недержавних пенсійних фондів і висвітлювали основні аспекти впровадження систем накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення в різних країнах.

Однак, на нашу думку, залишаються недостатньо дослідженими питання, що стосуються реформування системи пенсійного забезпечення нашої країни з урахуванням дефіциту державних коштів для здійснення пенсійних виплат літнім людям і загрози відсутності фінансового забезпечення пенсіонерів у майбутньому. Саме тому виникає гостра необхідність у визначенні проблем і розробці шляхів їх вирішення у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Метою дослідження є визначення проблем функціонування недержавних пенсійних фондів і перспектив їх розвитку в Україні.

Кожна розвинена країна світу здійснює політику, що сприяє створенню якісної системи соціального забезпечення та охорони здоров'я, забезпеченню працевлаштування громадян і підтримки незабезпечених верств населення, уникненню соціальних конфліктів і потрясінь, що виникають у суспільстві, тощо. Дж. Стігліц писав, що основним завданням уряду є, перш за все, не досягнення надвисоких показників в економіці країни, не її економічний розвиток, а гарантування стабільного соціального захисту населення, складовою якого є пенсійне забезпечення [3].

Останнім часом досить актуальним є питання впровадження реформи пенсійної системи, яка б стала не лише дієвою складовою частини соціально-економічної стратегії країни, а й дієвим механізмом забезпечення ефективної системи соціального захисту громадян України.

Враховуючи наявність старіння населення та демографічної кризи, постає питання щодо ефективності існуючої системи пенсійного забезпечення в нашій державі. Чисельність працездатного населення поступово зменшується, а кількість людей, що досягли пенсійного віку, навпаки, зростає. Це і є об'єктивною причиною повільного зростання рівня пенсій при відповідному збільшенні заробітних плат.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV в Україні передбачено створення трирівневої системи пенсійного забезпечення (рис. 1). Відповідно до ст. 2 цього закону всі громадяни України мають право бути учасниками й отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні [1].

Держава заклала основні напрями пенсійної реформи, суть якої полягає в переході до трирівневої пенсійної системи, де 1-й рівень – це солідарна система державного пенсійного страхування; 2-й рівень – накопичувальна система державного пенсійного страхування; 3-й рівень – система недержавного пенсійного забезпечення.

Рис. 1. Трирівнева система пенсійного забезпечення в Україні [4, с. 261]

Отже, сучасна пенсійна система України має три рівні: *перший рівень* – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка включає в себе всіх найманих штатних працівників, у тому числі держслужбовців.

Другий рівень (накопичувальна система) вперше був запроваджений у 2012 р., однак він досі не працює. Передбачалося, що 7% від заробітної плати працівника буде відраховуватися на його персональний рахунок. При цьому кошти інвестувалися б у вітчизняну економіку, а отриманий дохід від даного інвестування в перспективі збільшував відповідно розмір пенсійних виплат. Відповідно до орієнтира, що закладений на даний момент в законопроект, другий рівень пенсійної системи буде запроваджений в Україні не раніше 2023 р.

За словами Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, з 2023 р. планується в рамках вже існуючої системи оподаткування впровадити механізм, який передбачає спрямування на додаткову пенсію громадянина 2% від ЄСВ та 2% від ПДФО, що дасть поштовх до запровадження системи формування додаткової пенсії для населення країни.

Причинами, чому досі не була реалізована накопичувальна система пенсійного забезпечення в Україні, є:

- 1) негативний вплив інфляції на заощадження, що робить їх незахищеними. Враховуючи досвід зарубіжних країн, інвестування коштів буде ефективним тільки за умови, що інвестиційний дохід буде перевищувати рівень інфляції на рік не менше, ніж на 2–3%;
- 2) відсутність гарантії щодо відповідального збереження вкладених коштів. При тому, що другий рівень є загальнообов'язковим і державним, нині в Україні не існує інструментів, які б гарантували безпеку пенсійних вкладів та забезпечували ефективний контроль за їх розміщенням і, відповідно, використанням. Однак прикладами таких інструментів можуть бути:
  - ✦ створення єдиного централізованого гарантійного фонду;
  - ✦ впровадження більш жорстких вимог до діяльності компаній з управління пенсійними активами, особливо в частині формування власного резервного фонду;
- 3) відсутність межі для адміністративних витрат. Кошти другого рівня спрямовуються на оплату послуг (КУА) з проведення аудиторських перевірок, з адміністрування не-

державного пенсійного фонду, виконавчої дирекції Пенсійного фонду з адміністрування Накопичувального фонду. Виходячи з досвіду інших країн високий рівень адміністративних витрат спричиняє низьку ефективність довгострокового інвестування, що відображається в низькому розмірі пенсійних виплат;

- 4) високий ризик втрати солідарної пенсійної системи. За рахунок перерозподілу внесків до накопичувальної системи зменшиться частина пенсійних внесків до Пенсійного фонду, що спричинить дефіцит коштів у Пенсійному фонді та у фондах соціального страхування.

Таким чином, доцільність запровадження накопичувальної системи визначається: загальним економічним станом у державі, станом вітчизняного фондового ринку, а також механізмом і джерелами наповнення системи коштами. Однак головною запорукою ефективного та якісного функціонування накопичувальної пенсійної системи України є гарантія збереження коштів цього рівня та відповідальність держави перед громадянами за ці кошти.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, основою якої є добровільна участь громадян, а саме: фізичних та юридичних осіб, який здійснюється:

- 1) пенсійними фондами через укладення пенсійних контрактів між адміністраторами та вкладниками пенсійних фондів;
- 2) страховими організаціями через укладання договорів страхування ризику настання інвалідності, ризику смерті учасника такого фонду та договорів страхування довічної пенсії;

- 3) банківськими установами через укладення договорів про відкриття відповідних пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень.

Основною метою запровадження системи третього рівня є отримання її учасниками додаткових пенсійних виплат до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, перевагою якої є забезпечення високого рівня дохідності пенсійних активів порівняно з рівнем інфляції та залучення інвестиційних ресурсів на довгостроковій основі, що необхідні для модернізації вітчизняної економіки. Базові правові основи функціонування третього рівня пенсійної системи визначені Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2].

Нині в Україні працюють лише перший і третій рівні системи пенсійного забезпечення. Проте третій рівень вітчизняної системи пенсійного забезпечення працює недостатньо ефективно. Причинами цього є (рис. 2):

- ✦ високий рівень інфляції як результат низького рівня реальних доходів працюючого населення країни;
- ✦ нестійкий розвиток вітчизняної економіки;
- ✦ недовіра українців до діяльності самих недержавних пенсійних фондів;
- ✦ загальна слабкість і вразливість банківського та небанківського фінансових секторів;
- ✦ низький рівень розвитку фондового ринку України.

Досить гостро сьогодні в Україні стоїть питання щодо нестачі державних коштів для здійснення пенсійних виплат літнім людям, тому введення на-

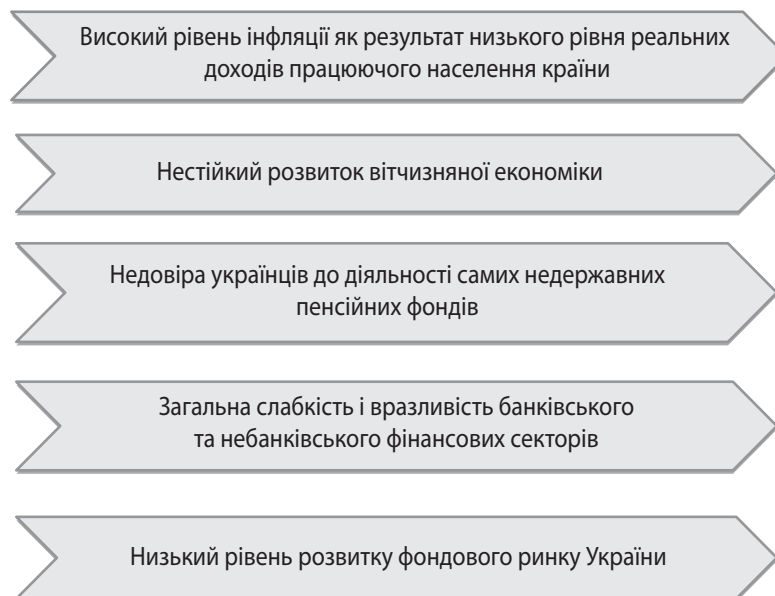

Рис. 2. Причини неефективного функціонування третього рівня пенсійної системи

Джерело: систематизовано авторами.

копичувальної системи є обов'язковою умовою для Уряду країни. Тому для вирішення даного питання щодо дефіциту коштів у державному Пенсійному фонді України та загрози відсутності в майбутньому фінансового забезпечення пенсіонерів необхідним є вивчення світового досвіду та внесення пропозицій щодо реформування системи пенсійного забезпечення нашої країни.

На теперішній час в Україні передбачено проведення пенсійної реформи, основними завданнями якої є: мотивація зацікавленості населення в матеріальному забезпеченні в похилому віці, створення нових робочих місць, зменшення кількості пільгових пенсій, стимули до праці в легальному секторі економіки, інвестування коштів фондів загальнодержавного обов'язкового пенсійного страхування у виробництво. Передбачається, що дані заходи збільшать розмір внесків до Пенсійного фонду України працюючими громадянами, приведуть до зростання надходжень до солідарної державної пенсійної системи та, як наслідок, – до збільшення розмірів пенсій загалом.

Потреба впровадження в Україні третього рівня пенсійного забезпечення зумовлена [4; 7]:

- 1) незбалансованістю солідарної системи, недоліками якої є:
  - ✦ дефіцит коштів у державному бюджеті на виплати пенсій;
  - ✦ надзвичайно високий рівень навантаження на працездатних громадян;
  - ✦ наявність пільг зі сплати внесків у значній частині працюючих;
- 2) мотивацією людей до продуктивної праці, що гарантує їм матеріальну забезпеченість після закінчення їх трудової діяльності;
- 3) обмеженістю бюджетних ресурсів, що призводить до унеможливлення державою задовольняти соціальні потреби та надавати гарантії населенню;
- 4) масштабною міграцією трудових ресурсів;
- 5) розповсюдженням тіньової зайнятості.

Узагальнюючи пропозиції науковців і фахівців з питань пенсійного забезпечення, можна сформулювати такі рекомендації щодо поліпшення сучасного стану системи пенсійного забезпечення України та перспектив її розвитку.

1. Вдосконалення законодавчої бази, спираючись на світовий досвід.
2. Обов'язкове використання суб'єктами недержавних пенсійних фондів міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) задля підвищення їх прозорості.
3. Визначення державою оптимального співвідношення ризиків і прибутковості в інвестиційних портфелях недержавних пенсійних фондів.

4. Здійснення моніторингу дотримання обмежень, встановлених законодавством, щодо здійснення інвестицій у пенсійні активи, дотримання граничних обсягів інвестицій, що базуються на їх середньомісячних значеннях.
5. Введення контролю за інвестиціями: здійснення інвестиції лише в ті активи, до яких можливо застосовувати єдині для всіх фондів методи оцінювання вартості.
6. Вирішення проблеми з нерівномірним розміщенням недержавних пенсійних фондів по Україні.
7. Підвищення рівня обізнаності серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань громадян та юридичних осіб, зокрема:
  - а) поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення та можливості отримання додаткових виплат під час досягнення громадянами пенсійного віку внаслідок участі в НПФ;
  - б) запровадження системи публічної оцінки фінансового стану НПФ шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів і введення в дію системи розкриття інформації про недержавні пенсійні фонди.
8. Вирішити питання наявності непрозорої конкуренції через посилення захисту прав споживачів, що будується на принципах:
  - а) зрозумілості (прозорості) – щоб споживачі могли розуміти даний пенсійний продукт і порівняти його з іншими подібними заощаджувальними продуктами;
  - б) простоти – щоб споживачі могли робити обґрунтований вільний вибір з метою забезпечення максимального прибутку в довгостроковій перспективі та залишатися відповідальними за свій вибір.
9. Створення єдиного державного органу нагляду та контролю за діяльністю суб'єктів недержавних пенсійних фондів.
10. Підвищення ефективності управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функцій управління пенсійними активами.

ВИСНОВКИ

Отже, в Україні, попри розроблену концепцію пенсійної реформи, наразі працює лише перший і третій рівні пенсійної системи. Солідарна пенсійна система вже не в змозі забезпечити гідний рівень життя громадянам пенсійного віку, а система недержавного пенсійного забезпечення нині займає вагоме місце та набуває популярності серед послуг на фінансовому ринку та серед населення. Однак для подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення обов'язковим є проведення масштабної інформаційної кампанії, щоб підвищити обізна-

ність населення в даній сфері та стимулювати його здійснювати пенсійні заощадження, створення для цього визначених передумов; запровадження заходів впливу на суб'єктів недержавних пенсійних фондів задля підвищення рівня прозорості діяльності НПФ; запровадження системи публічної оцінки фінансового стану НПФ; посилення захисту прав споживачів; запровадження в законодавстві загальних положень про управління ризиками; сприяння зростанню реальних доходів населення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
3. Джозеф Юджин Стігліц // Історія економічних учень : хрестоматія / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2013. Розд. 6. С. 877–884.
4. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 532 с.
5. Панченко І. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи розвитку. *Управління розвитком*. 2015. № 5. С. 43–44.
6. Фисун І. В., Смішко І. І. Перспективи розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 1. С. 23–30.
7. Пищуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи України. Світовий досвід та українські реалії. Київ : Заповіт, 2017. 456 с. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>

8. Терещенко Г. Б., Мусатова Т. К. Проблеми розвитку державного пенсійного страхування в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 12. С. 76–78.

REFERENCES

- “Dzhozef Yudzyn Stihlits” [Joseph Eugene Stiglitz]. In *Istoriia ekonomichnykh uchen*, chapter 6, 877-884. Kyiv: Znannia, 2013.
- Fysun, I. V., and Smishko, I. I. “Perspektyvy rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini” [Prospects of Development of the System of the Non-State Pension Providing in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 1 (2014): 23-30.
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
- Naumenkova, S. V., and Mishchenko, S. V. *Rynok finansovykh posluh* [Financial Services Market]. Kyiv: Znannia, 2010.
- Panchenko, I. “Nederzhavne pensiine zabezpechennia v Ukraini: stan i perspektyvy rozvytku” [Private Pension Provision in Ukraine: State and Prospects of Development]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 5 (2015): 43-44.
- Pyshchulina, O., Koval, O., and Burlai, T. “Finansovi, sotsialni ta pravovi aspekty pensiinoi reformy Ukrainy. Svitovyi dosvid ta ukraïnski realii” [Financial, Social and Legal Aspects of Pension Reform in Ukraine. World Experience and Ukrainian Realities]. Kyiv : Zapovit, 2017. <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>
- Tereshchenko, H. B., and Musatova, T. K. “Problemy rozvytku derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini” [Problems of Development of the State Pension Insurance in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (2008): 76-78.